

Az ünnepi esemény zárásaként a résztvevők a tisztelet koszorúit helyezték el az Aradi Vértanúk kopjafájánál.

Frigyesy Ágnes

* * *

Egy nép kiáltott

Színpadi játék 1956 emlékezetére

Kiss Török Ildikó és Varga Vilmos műsorrendje

Zelk Zoltán: A nép szívében - részletek

Jobbágyi Gábor: Szubjektív utószó - részlet

Összekötő szöveg

Ady Endre: A Tűz csiholója

Összekötő szöveg

Marin Sorescu: Rajt

Összekötő szöveg

Szőcs Géza: Pesti srácok

Összekötő szöveg

Mansfeld Péter - Angyal István - Tihanyi Árpád:

Tihanyi Árpád búcsúlevele

Ady Endre: Az Úr érkezése

Tollas Tibor: Szegedi ballada

P. Sebők Anna: 1956 Nagyváradon - részletek

Gérecz Attila: Kenyéren és vizén

S. Sebők Anna: 1956 Nagyváradon - részletek

Páskándi Géza: Nem igaz!

Összekötő szöveg

Kányádi Sándor: A ház előtt

Összekötő szöveg

Faludy György: Nagy Imre szelleméhez - részlet

Márai Sándor: Naplójegyzet - részlet

Márai Sándor: Mennyből az angyal - részlet

Szőcs Géza: Falábú Jancsi balladája - részletek

Nem akartunk penzumot teljesíteni, nem szerettük volna feladatként kipipálni az évfordulós előadást. Sokat olvastunk, böngészünk a ma már eléggé gazdag dokumentációs anyagot, '56 szellemében írt versek és prózai művek között keresgélünk. Az eredeti jegyzőkönyvi részletek keverednek egy-egy emberi hanggal, kevésbé ismert alkotások ismert művekkel, miközben a képi megjelenítésre is gondoltunk, a mi sajátos színadójáték-formánk szerint. Kiragadtunk néhány pillanatot abból a hatalmas történevilágból, ami 1956 volt, és felködlött bennünk gyermekkorunk néhány halvány emléke is, amikor még csak a felnőttek hangjából éreztük ki, hogy valami nagyon komoly dolog történik a világban. 1956 Erdélyben is sok áldozatot követelt, és itt is a tanult emberek és a fiatalság köréből szedte legtöbb áldozatát. Ezért róluk is szól az előadásunk. És szól mindenkiről, aki ez esztelen világban ki mert állni az igazság mellett, aki nem átallott bármilyen áldozatot meghozni, mert bizonyos volt, hogy a jövő, majd egyszer, megint az emberi élet színtere lesz...

Kiss Török Ildikó

* * *

Dr Bona Gábor

A szabadság mártírjai

Másfél évszázada immár, hogy október 6-án 1848/49-es szabadságharcunk vértanúira emlékezünk. Az első felelős magyar kormány Pesten kivégzett miniszterelnökére, s az aradiakra, a honvédsereg tábornokaira. Ez a mostani évforduló több szempontból is rendhagyó. Elsősorban azért, mivel alig néhány nap választ el bennünket egy másik nagy sorsfordulónk, 1956 ötvenedik születésnapjától. Másfelől pedig nehéz lenne elvonatkoztatni a mai helyzettől, Magyarországot mostani állapotától.

Annál is inkább, mivel hiszem és vallom, hogy mind 1848/1849, mind pedig 1956 példával szolgálhat a ma problémáinak megoldásánál.

E meggyőződésem egyik alappillére az a tény, hogy történelmünk során nemzetünk akkor volt képes nagy dolgokra, ha céljai elérése érdekében együttműködést volt képes generálni soraiban. Az együttműködés, a konszenzusra való törekvés a ma kettészakított Magyarországon jelenleg teljességgel hiányzik. Jóllehet jócskán meríthetnénk 1848/49, valamint 1956 ilyen irányú tapasztalataiból. Pedig akkor sem volt könnyű. 1848/49-ben a nemzet zömének akaratát kifejező „forradalmi tábor” erősen megosztott volt. Az úgynevezett „önvédelmi harc” híveinek csoportja hajlandó volt kiegyezni Béccsel, amennyiben az udvar végleg elfogadja a polgári átalakulás törvényi feltételeit biztosító, valamint Magyarország számára a Birodalmon belül belső függetlenséget garantáló áprilisi törvénycsomagot. Velük szemben állt a függetlenségi pártja, mely 1849 tavaszán már önálló, független Magyarországot akart. De ellentét feszült a függetlenségi nyilatkozat kiadását követően az államforma kérdésében is, a köztársaság hívei és az úgynevezett szabad királyválasztók pártja között. Nem szólva arról, hogy, a társadalmi reformokat, azok befagyasztását, vagy továbbfejlesztését illetően is erősen eltértek egymástól a nézetek.

1848/49 karakterét mégsem ez a széthúzás, hanem a nemzet egyetemes érdekének felismerésén alapuló együttműködés jellemezte. A forradalom táborán belül létező, egymástól eltérő politikai irányzatok számára ugyanis egyértelmű volt, hogy elképzelésük megvalósításának alapfeltétele a katonai győzelem a Habsburgok fölött. Ez pedig kimondatlanul is együttműködésre készítette, kényszerítette a különböző irányzatok képviselőit.

Hasonló volt a helyzet 1956-ban. A forradalom és szabadságharc tábora ekkor is erősen megosztott volt. Míg egyesek a szocializmus valamiféle „emberarcú” változatában vélték a kiutat, mások a polgári demokrácia visszaállítása mellett törtek lándzsát, nem szólva a „harmadik utas fejlődés” híveiről. Ám a konszenzus itt is működött. Hiszen a fent említett elképzeléseket képviselők, miként az ország lakosságának zöme, egyet értett abban, hogy az alapvető cél a gyűlölt kommunista diktatúra eltörlése, valamint a szovjet csapatok kivonulása.

Napjainkhoz visszatérve, Magyarország jelenlegi helyzetében a kérdés a következő. Vajon a két részre szakadt, végletekig egymásnak feszülő országban lehetséges-e olyan közös nevezőt találnia jobb- és baloldalnak, mely alapján képesek együttműködni a nemzet egésze érdekében, vagy sem. Amennyiben nem, ajánlom jelenlegi politikusaink szíves figyelmébe 1848/1849 és 1956 példáját, a két forradalom és szabadságharc vezetőinek önzetlen, konszenzusra és toleranciára törekvő politikáját.

Önzetlenség, hazafiság és erkölcsi feddhetetlenség tekintetében bizonyára jó politikusi példa **gróf Batthyány Lajosé**. Az első felelős magyar kormány miniszterelnökéé, akinek csupán egy alapvető tévedése volt. Elhitte, hogy a bécsi kormányzat szintén meg van győződve arról, amiről ő, nevezetesen, hogy a Habsburg birodalom csak akkor marad életképes, ha mélyreható társadalmi reformokra kerül sor, széles körű demokratikus szabadságjogok lépnek érvénybe, s Magyarország státusa is megváltozik a Birodalmon belül. Tévedett. Bécs az 1848 áprilisában életbe léptetett változtatásokat kicsikart engedményeknek tekintette, melyek ellen az aknamunkát szinte már másnap megkezdte. Az idő előre haladtával pedig egyre nyíltabban folytatta. Mindezt Batthyány egyre kétségbeesettebben érzékelte. Annak érdekében, hogy Bécs - egyelőre politikai - ellentámadását leállítsa, komoly engedményekre is hajlandó volt: kilátásba helyezte az önálló magyar hadügyről és pénzügyről való lemondást, ám ez sem használt. A régi abszolutisztikus rend visszaállítására vágyó udvar bevetette Jellacicot. Batthyány mindent megtett az ország védelmére. Nevéhez fűződik az első 12 honvédszászlóalj, valamint a Nemzetőrség felállítása 1848 tavaszán, illetve nyarán, szeptemberben, Jellacic támadását követően pedig elrendelte az időközben a magyar országgyűlés által elfogadott katonai törvény életbe léptetését. Ám október elején, amikor az udvar nyíltan Jellacic mögé állt, lemondott. Ettől fogva „csak”, mint egyszerű képviselő vett részt az országgyűlés munkájában, 1849 januárjában Pesten történt elfogatásáig.

A szabadságharc utáni hadbíróság elé állításához és halálra ítéléséhez lényegében hiányzott a jogalap, miután a császáriak által kiadott rendelet szerint csak az uralkodó 1848. október 3-án napvilágot látott kiáltványa után elkövetett „forradalmi tettekért” lehetett valakit felelősségre vonni Magyarországon. Ezen Batthyány esetében egy elegáns csavarintással azonban átléptek, mondván: „Batthyány tevékenységét egészében, összefüggésében kell tekinteni, mint olyat, mely egyenesen vezetett a forradalomhoz.” (már-mint az október 3-át követő, a császáriak által illegálisnak tekintett állapothoz). Batthyány halálra ítélt és kivégzése ilyen formán tipikus esete a justizmordnak (joggyilkosságnak) - ahogy ezt már a kortársak is nevezték. A tett ezen felül méltánytalan is volt. Hiszen éppen Batthyány volt az, aki mindent megtett,

hogy elkerülje a nemzet és az udvar közti kenyértörést. (Meggyőződése lévén, hogy abból csak mi kerülhetünk ki vesztesen.) A sors kiszámíthatatlansága azonban nemcsak Batthyány esetében működött. Politikai szempontból Aradon sem a „legbűnösebbek” lakoltak. De ennek megértéséhez vissza kell térnünk a szabadságharc táborának összetételéhez. Itt említettük az önvédelmi harc elvének híveit, vagyis azokat, akik egyet értettek ugyan a polgári és nemzeti fejlődésnek utat nyitó áprilisi törvényekkel, Magyarországot azonban nem szerették volna elszakítani a Habsburg Birodalomtól. Nos, az Aradon mártírhalált halt tábornokok nagy többsége ezt a nézetet vallotta. Fakadt ez elsősorban előéletükből, hiszen korábban mindannyian a császári-királyi hadsereg tisztjei voltak, akik hosszú éveket, évtizedeket töltöttek az uralkodó szolgálatában. Többségük 1848 tavaszán vagy nyarán - vagyis a Bécs által még legálisnak tekintett időszakban - került az újonnan alakult magyar hadügyminisztérium fennhatósága alá, esküt tettek velük a magyar alkotmányra, és a magyar kormány, illetve az ország védelmében részt vettek az akkor még a bécsi udvar által is lázadásnak minősített szerb felkelés elleni háborúban.

1848 októberében Bécs és Budapest szakításakor aztán válaszütt elé kerültek. Ha az uralkodóra tett korábbi esküt tartják érvényesnek, akkor hazájuk ellen kell majd harcolniuk. Ha viszont a magyar alkotmány megvédésére tett fogadalom az érvényes, akkor uralkodójuk ellen kell fordulniuk. E dilemma eldöntésénél a magyar származású, vagy magyarországi születésű nem magyar etnikumú, de hungarus szemléletű tisztek esetében bizonyára a hazafias érzelmek döntöttek el a mérleg nyelvét. Feltételes módban beszélek, mert erre vonatkozó konkrét ismereteink korlátozottak az aradi 13 vonatkozásában. Ezzel együtt is, nincs okunk kételkedni abban, hogy a tábornokok négy, egyértelműen magyarnak tekinthető tagját alapvetően a nemzeti érzés, a patriotizmus befolyásolta döntésénél. Így a 46 éves, ősi nemesi családból származó **Desseffy Arisztid**, aki kilépett huszárcapitányból 1848-ban előbb nemzetőr őrnagy, majd végül tábornok és hadtestparancsnok lett. Az 1804-ben Nagyváradon született **Nagysándor József** szintén kvietált huszár századosból lett tábornok. Ő különben az egyetlen a kivégzettek között, akiről tudjuk, hogy köztársaság párti volt, mely érzelmének a kor divatja szerint öltözködésében is jelét adta: kalpagján hosszú vörös tollat viselt. Továbbá ide tartozik **Török Ignác**, aki 1795-ben Gödöllőn született, a császári hadsereg mérnökkari alezredeként került 1848 októberében a honvédseregbe, s lett tudós ismereteit itt kamatoztatva előbb Komárom várerődítési igazgatója, végül tábornok és a honvéd hadmérnökkar parancsnoka. Végül **Vécsey Károly gróf**, egy tipikus katonacsalád 1809-ben Pesten (?) született tagja, aki apja és három testvére ellenére - akik a császári hadseregben maradtak - lett császári-királyi huszár őrnagyból honvéd huszár ezredes, majd tábornok és az Arad, illetve Temesvár várát ostromló hadtest parancsnoka. A magyarországi némettség három fővel képviseltette magát az aradiak között. Az 1793-ban Pozsonyban született **Aulich Lajossal**, a „Sándor gyalogok” - a cs.kir. a "Sándor orosz cár nevét viselő gyalogezred - alezredekével, aki már a napóleoni háborúkban is részt vett. Ő '48 októberében ezredével szintén csatlakozott a honvédsereghez. A téli hadjáratban Görgey hadtestének hadosztályparancsnokaként szolgált, a tavaszi hadjárat idején pedig, már tábornokként egy hadtestet vezetett. A halk szavú, kötelességét mindig teljesítő, de a politikai vitáktól magát „távol tartó” tiszt végül a szabadságharc utolsó hadügyminisztere lett. Aulich kortársa volt az 1795-ben a Turóc megyei Nécspálon született **Láhner György**. Ő csak apai ágon tekinthető németnek - anyját Folkusházy Rozáliának hívták. A szabadságharc kitörésekor a cs. kir. 33. gyalogezred egyik zászlóaljának őrnagy parancsnoka volt. Katonai tudását, ismereteit és kiváló szervező képességét a honvédseregben nem a harcmezőn, hanem a hadügyminisztérium tüzérségi és felfegyverzési osztályának főnökeként kamatoztatta. A honvédsereg felfegyverzése során szerzett érdemeit jutalmazta Kossuth tábornoki ranggal. Végül, hogy a délvidéki némettség is képviselve legyen, a zombori születésű, 1848-ban 53. életévét taposó **Schweidel Józsefről** kell szólnunk. A császári hadsereg huszár őrnagyaként került a honvédseregbe, abban azonban csak kezdetben játszott komolyabb szerepet. Már 1848 október végén tábornok és a magyar főszereg hadosztályparancsnoka lett, december közepén azonban megbetegedett, s felgyógyulása után, 1848 májusától a kormány mindenkor székelyének - Pest, Szeged, végül Arad - a helyőrség-parancsnokaként teljesített szolgálatot. A sorban most a horvátországi születésű, magát „rácnak”, azaz szerbnek valló, de érzelmeiben ízig-vérig magyar **Damjanich János** következik. A szabadságharc idején 44-45 éves, másfél mázsás természetével eleve tiszteletet parancsoló, veszített csatát nem ismerő császári századosból lett honvéd tábornokról sok mindent el kellene mondanunk, de idő hiányában ezt most nem tehetjük.

Szólnunk kell viszont a külföldiekről, így például **gróf Leiningen-Westerburg Károlyról**, a szabadságharc németországi születésű hősről. Az 1819-ben született Leiningen 1848 őszén a császári hadsereg szabadságolt állományú századosaként lépett be a honvédseregbe. Fennmaradt naplójából ennek okát is

ismerjük: a kiséret egység híveként Ausztria-ellenes volt, melynek abszolutista uralmi rendszerét mélyen elítélte. Döntésében emellett persze komoly szerepe lehetett felesége magyar voltának is. Jó katona lévén gyorsan haladt előre a ranglétrán, 1849 júliusában végül tábornok és a Görgey-féle hadsereg egyik hadtestének parancsnoka lett.

Az 1808-ban Horvátországban született **Knézich Károly**, császári királyi százados, egyik fennmaradt leveléből arról nyerhetünk információt, hogy őt Galícia rendkívül elmaradottsága, - ahogy írta: „a galíciai parasztok végtelen nyomorúsága” döbbsentette rá a „metternichi rendszer lehetetlenségére”. Ugyanakkor róla is tudjuk, hogy magyar felesége volt - s, hogy a szabadságharc előtt huszonegy évig egy magyar gyalogezredben szolgált, mely bizonyára szintén hatással volt döntésére, amikor 1848 őszén a magyar lobogót választotta. 1849 januárjáig a Délvidéken, majd a főhadiszíntéren, Görgey alatt küzdve érte el a tábornoki rangot és a hadtestparancsnoki beosztást. Egy, a Knézich Károlynál már említett indok, az alakulathoz való kötődés játszott valószínűleg fontos szerepet az osztrák származású Ernst Ritter von Poeltenberg, vagy ahogy névírása a magyar irodalomban meghonosodott, Pöltenberg Ernő esetében is. Az 1807-ben Bécsben született Poeltenberg egy magyar legénységű császári huszárezred századosa volt. 1848 októberében ezrede csatlakozott a honvédsereghez, s katonáinak példáját rövid habozás után ő is követte. Ez utóbbiban azonban bizonyára annak is jelentősége volt, hogy feleségének, a lengyel Kakowska Paulínának a családja szoros kapcsolatban állt a lengyel függetlenségi mozgalommal. Poeltenberg szintén tábornok- és hadtestparancsnokként fejezte be a szabadságharcot.

A végére maradt az aradiak közül az a két tiszt, akiknek neve különösen kedvesen cseng az örmény gyökerekkel rendelkező magyarok számára. **Kiss Ernő és Lázár Vilmos**. Mi újat tudhatnánk még elmondani róluk? Hogy Kiss Ernő ezredesi rangot, fényes katonai karrier lehetőségét cserélte fel a bizonytalanul, hogy hazájának szolgálhasson? Vagy, hogy bánáti nábobként több mázsa ezüstjét ajándékozta a kormánynak honvédelmi célokra? S, hogy nem volt igazán sikeres hadvezér, de a végső pillanatig kitartott az ügy mellett. 50 évesen ő is ezért áldozta életét. Csakúgy, mint a harminckét éves, nagybecskereki születésű Lázár Vilmos, az aradi vértanúk legfiatalabbika. Aki „csupán” hadnagy volt korábban a császári hadseregben, s aki „csak” ezredes lett végül a honvédseregben. Haynau mégis kivégeztette. Az egyik tábornokot azért, mert noha a szabadságharc nagy részében betegség miatt nem teljesített szolgálatot, az, hogy tábornok lett, elegendő indoknak bizonyult a halálos ítélet kimondásához. Lázár esetében fordított volt a helyzet. Ő ugyan nem kapta meg a tábornoki rangot, viszont az utolsó napokban egy hadtest parancsnoka lett, neki azért kellett bűnhődnie. De hát nem is a logika és az ésszerűség, hanem az esztelen bosszúvágy működött. Hiába javasolta Ferenc Józsefnek, az „atyai nagybácsi” Miklós cár, hogy a Habsburg birodalom jövője érdekében a magyarokat meg kellene békíteni. Ehhez a felismeréshez Bécsnek még közel húsz év kellett. 1867 a Kiegyezés, hogy Magyarország megkapja mindazt, amiért gróf Batthyány Lajos és a tábornokok Aradon az életüket áldozták.

*(A hadtörténész előadása elhangzott a Forradalmaink
1848/49 - 1956 elnevezésű ünnepségen 2006. október 4-én
Budapesten a Városháza dísztermében.)*

* * *

Lászlóffy Aladár

Budapest a forradalom napjaiban **Eörsi László 225 mártírjáról Szentpétery Tibor fotói a szélhűtött városról**

Tulajdonképpen csak belátni nem szeretünk. Miért is nem dobható el az élet útjából maga az élet. Hogy élhessünk a belehalás helyett. Milyen tömör és komor Madáchnál az a valószínűtlen érv: „Tanulj felőlem jobban vélekedni, polgár!... ” - és megteszi. A tiszt, a szerelmes, a sértett, a csalódott, a felháborodott. A valóságban így, az ön-pusztítás révén nem beszél, nem kerekedik felül nemhogy élő lény tévedő, elbukó, hibát hibára halmozó, korral, előzménnyel, másik nemzedékkel, hazával, ellenséggel szemben. Az volna csak a patetikus és valószínűtlen! Ide ordít be az is, hogy „holott a sírt, hol nyugszik atyja kellene megbontolnia ”, meg az, hogy „kárhozottak ősapáink”. De már késő, de már mindegy, de már hiába. De már lehetetlen. Vajon kinek mondta oda valaha nyersen, és vajon ki? A tavalyi napnak a holnapután, az osztrák, a szovjet főlénynek a vállalt leveretés, a szenvedés, a gögnök a fegyverletétel, Haynau-nak a Maderspach család? „Ha meg akarod nevetetni Istent, mondd el a terveidet”. Esetleg a bekövetkező Milleneumnak, a mégis többször felemelkedő Nagykörútnak, vagy a Dunába robbantott lánchidaknak a végösszege (...) Amikor az aradi villamos, Damjanich után száz évvel, Rigómezőre jár ki, meghosszabbítva? De akkor az